

АЗƏРБАЈЧАН 11 1979
Гагынлы

Бу илин январ аянда Азербайжан КП МК Азербайжанын бөжүк шаири. Мүтәфәккири Низами Кәңчөвинин әдәби ирсинин өйрәнилмәсини, нәш-ини вә тәблигини яхшылашдырмаг тәдбирләри һаггында мәсәлә муза-ирә етмишдир. һәмин гәрарла әлагәдар олараг бир сыра мараглы шләр көрүлмүшдүр. Сентјабр аянда республикамызда кечирилмиш изами поезија күнләри бөжүк мәдәни һадисәјә чеврилмишдир.

МӘНӘББӘТ

ШӨРГ әдәбијатында исламијәтин јајылмасындан сонра Ја-радылан гадын сурәтләри әса-сән мәнфи планда верилirdisә, бөжүк Низами бу ән'әнәни көкүндән дәјиш-миш, әсәрләриндә дунја әдәбијаты тарихиндә әбәди јашајачаг мухтәлиф сөчијәли мүсбәт, нәчиб гадын сурәт-ләри јаратмышдыр. Көзәл, намуслу, ағыллы, зәкалы, сәдагәтли, әдаләтли, мәтин, исте дадлы, мүдрик вә һәр чүр јүксәк мәзијәтләри өзләриндә чәм-ләшдириши гадын сурәтләриннә демәк олар ки, даһи шаирин бүтүн әсәрлә-риндә раст кәлмәк олар.

Низаминин јаратдыгы өлмәз гадын сурәтләринин мәркәзиндә мәнәббәт, көзәллик, ағыл, зәка, сәдагәт, јенил-мәз праде символу олан Ширин даја-ныр.

Сосналист Әмәји Гәһрәманы, Азәр-бајжанын халг шаири Сүләјман Рүс-тәм Низами поезијасы күнләриндә чыхыш едир.

Бакыда Низами Кәңчөвинин һејкәли.

ВƏ КӨЗƏЛЛИК РƏМЗИ

Низамија гэдэр мұхтəлэф халгларыш шифаи эдəбијјатында вə тарихи əфсанəлəрдə јашамыш Ширин сурəтинə Низами гəлбинин эн кəзəл һиссəринə, Вəтəн, айла мəһəббəтини бəхш едиб, ону реал, чанлы бир гадын, намуслу, гəјрəтли бир гыз кими тэрəннүм етмишдир.

Ширини тəрбијə едэн бибиси Мəһинбану да јалныз Азербайжан эдəбијјатында дејил, бəтүн Јахын Шəрғ эдəбијјатында һэм заһири кəзəллији, һэм исмəти, һэм дə јүксək мəһəви тəмизлији илə мəшһур олан əфсанəви Азербайжан һөкмдарыдыр.

Маһир рəссам Шапур Бəрдə һакими Мəһинбанунун гүдрəтини, Ширинин иссə кəзəллијини Хосрова о гэдэр тəрифи едир ки, Хосров гијабии олараг Ширинə вурдулар, Шапуру онун далынча Бəрдəјə кəндирди, Шапуру Хосровун шəклини рəфигəлэри илə кəзинтидэ олан Ширинə кестəрир, Ширини Мəдајина кетмəјə разы салыр.

Көнч, мұкəммəл тəһсил, тəрбијə алмыш, лəкин јүнкүл мəһəвијјата малик олан Хосров, бəтүн мүсбət чəһэтлэринə бахмајараг Ширинин һəгиғи, саф, тəмиз мəһəббəтинə лəјиг дејилдир. Буну Ширин өзү дə билди, Ширин һэм тəрбијəси, һэм əхлағы, һəјата, севкијə мүнəсибəтиндэ Хосровдан үстүндүр.

Низами тэрəфиндэн эдəбијјата кəтирилмиш илк сэдэ зəһмəткеш сурəти — мəшһур Фəрһад Ширинин тəбиəтиндэ олан эн мұғəддас, саф кəјфијјəтлэрини ачылмасына даһа дə кəмəк едир.

Ширини севэн Фəрһад, Хосровун əксинсə олараг инсан күчүндэн кəнар шилэр көрүр, Ширинин гəринə бир ај эрзиндэ гојунлар отлағындан суд арж чəкир. Дашларла эһатэ едилмиш һовуз дүзəлдир, Бисутун дагыны јарыб арасындан јол ачыр. Бу ағыр иш заманы Ширин Фəрһадын көрүшүнə кəлир. Əмək вə сənəтин гəлбəсинə һейран галыр.

— Низамини «Лејли вə Мəчнун» əсəриндэ тəсвир олуан Лејли дə Мəчнуну пак, мұғəддэс бир мəһəббəтлэ сənən вəфалы, сəмғими, нəчиб, мəһкəм ирадэли гыздыр. Лəкин һүгүтсүз-ихтијарсыздыр. Азad һəјат, азad севки мəфһумуна јабанчы олан чəһалəт онун Гəјсə олан мəһəббəтинин елə бəјүк нифрəт вə истəһза илə гаршылајыр ки, бу саф мəһəббət көз јашы илə башлаыб, көз јашы илə дə битир. Феодал-патриархал мүнəтин адəт-энəнəлэри онун јолуну кəсиб мəһв едир.

Низами Лејлинин сэдəгəтини, пак мəһəббəтинин, ағыл вə зəкəсыни ишыг-ландырмаг, ону охучуја севдирмək үчүн һеч бир əлван боја вə тəсвир вəситəлэрини əсирнəмэр.

Лејлијə олан зоракылыглар онун ирадəсини сындыра билмэр, Лејли, онун дəрдиндэн диванə олуб чəллəрə дүшэн Мəчнунун вəзијјəтинə белə гибтə едиб өз дəрдини, өз диванəлијини ондан дə үстүн тутараг дејир:

Бахтишини улдузу батан ашигдэн,
Мин дəфə һиддəтли диванəјəm мən.

Лејли дəрди, кэдэри Мəчнунункундан даһа күчлү олса да, даһа дөүмлү, даһа тəдбирлидир. О, истэр мəkтублары, истэрсə көрүшлэри заманы һəмишə Мəчнунə тəсəли вəриб, һəјата гəјтармага, руһландырмага, мəһəббəтлэринə чатачаглары үмиди илə јашамага сөвг едир. Лəкин бəтүн шəббүслэрини бахмајараг Лејли феодал дунјасынын əсридир.

Низами «Лејди кəзəл» поэмасында да мұхтəлэф сəчјијəли бир сыра мүсбət гадын сурəтлэри јаратмышдыр. Əсəрин гəррəманы, ејш-ишрəт дүшкүнү, дөвлəт ишлэринə лəгед олан Бəһрам Једди кəзəл шаһзадəнин шəклини көрүб онлара ашиг олур.

Бəһрам Чин хағаны үзəриндэ гəлбə чəлыб һакимијјəтə гəјытдыгдан сонра һэр бириси бир өлкəни тəмсил едэн вə данм хəјаллары илə јашадығы Једди кəзəл шаһзадəни сарајина кəтирдир. Онлары Симнарин шакирди Шиддəнин тикдији Једди сəјјарəнин рəмзи олан Једди рəнкарəнək һүчрэдэ Јерлəшдирди. Өзү дə һэр кəчə о һүчрəнин рəнқиндэ палтар кəјинəрək һəмин һүчрэдəки кəзəлин јанына кедир вə кəзəлин ағыллы, һикмəтамиз һағылларыни динлəјир.

Бу кəзəллэрини сөлэдиклэри һекəјлəрдə һəјата, инсана мəһəббət, хəјирхəллыг, алимчəнаблыг, мəрдлик вə бағша мүсбət кəјфијјəтлэр тəсвир олуңур. Низами «Лејди кəзəл» поэмасында тəсвир етдији кəзəл, ағыллы, тəдбирли, ишкүчүр, сəбирли, тəмкинли шаһзадəлəрдэн бағша, Бəһрамын эн чох севдији кəзини Фитнəни дə ағыллы вə тəмкинли кестəрир.

Бир күн ова чыдыглары заман Бəһрам өз овчулду мəһарəтини Фитнəјə нүмајиш етидрəрək чəгмагда олан чəјранын дал ајагыны бир охла гулағы илə бирлəшдирди. Фитнə Бəһрамын һүнəринə лəгедјə јанашыб «бу вəрдишдэн асылыдыр», — дејир. Бундан гəзəблэнэн Бəһрам онун өлүмүнə фəрман вəрир. Лəкин ағыллы, тəдбирли кəзин өлүмдөн чан гуртарыр. Бəјүк тəмкин вə сəбир, ағыл вə бачарыг кестəриб ахырда һагыл олдуғуну Бəһрама сүбүт едир. Шаһ тəдбирли, ағыллы кəниз гаршысында хəчəлəт чəкир.

Низами өмүрүнүн сон иллəриндэ јаратдығы ики һиссəдэн ибарəт «Искəндəрнамə» поэмасында Искəндəри бəтүн кəзəл сифəтлэри вə јүксək кəјфијјəтлэри илə идеаллашдырыр. Ону əдалəтли, тəдбирли, ағыллы бир һөкмдэр, сənəтин, елмин əсл досту, мəзлүмларын пəнаһы, зүлмкарларын амансыз дүшмəни кими көтүрүр. Искəндəр тарихи Александр Македонски дејил, Низаминин арзу етдији адил бир шаһ сурəтидир. О, залым, таланчы шаһларла мұбаризə апараркən Јалныз халғын сэдəгəтинə чəлышыр.

Низами Искəндəри һөкмдар кими əкс етидрəрək јенə дə əввалки əсəрлэриндэ јаратдығы Мəһинбану, Ширин кими идеал гадын һөкмдарлары

үчəринə гəјыдыр, онлары бир гэдэр дə тағамаламаг нијјəти илə зүлмкар Јаралара гаршы Бəрдə һөкмдары Нүшабə кими мүсбət, əдалəтли шаһ чыхарыр. Низами Азербайжан гызы Нүшабəни эн нəчиб, эн бəшəri дугуларла өз шаир хəјалынын бојалары илə тəсвир етмишдир.

Бəјүк шаир јенə дə иртичачы феодал көрүшлэринə зидд олараг мислсиз кəзəлијə малик, намуслу, гəјрəтли, һəјали, исмəтли, мəһкəм ирадэли Нүшабə симасында гадынларын чисманы вə мəһəви гүдрəтиндэн, онларын инсанларын рифаһы угрунда ојнаја билчəклэри мислсиз ролундан сөһбət ачыр.

Өлкəни Нүшабə башда олмагла гадынлар идарə едир. Бу əдалəтли рəһбəрлик сəјсиндэ өлкə күн-күндэн артыб чычакларин. Бəрдə Јер үзүнүн бəһиштинə чеврилир. Халг раһат вə хөшбəхт һəјат сүрүр.

Искəндəр бир чох Јерлэр фəтһ етдикдэн сонра Нүшабəнин дə өлкəсинə сəһиб олмаг истəјир. О, һələ Азербайжан торнағына гэдэм гојмаздан əввəл, Нүшабəнин өзү вə өлкəсə һағында ешидир. Бу гэдэр кəзəл өлкəни гадыннын идарə етдијинə инанмыр. Ону кəзəли илə көрмək үчүн елчи сифəти илə сараја кəлир. Нүшабə онун елчи дејил, һөкмдар олмасыны анлајыр. Она бəјүк етитрам кестəрир.

Нүшабəни тəрифи үчүн Низами сəз сənəтинин күчүндэн һеч нə əсирчəммишдир. О, Нүшабəни һэм назəнин, јух, кəзəл бир дилбэр, һэм Искəндəр кими дунјалара мəјдан охујан һөкмдары һейран едэн чəккəвəр, онун гаршысында ачдығы чəвəһирəт сүфрəс илə феодал һөкмдарларын ачкөзлүк вə һарисиллэринə, дөвлəтə, пула пəрəстши етмөлэринə истəһза едэн ағыллы бир гадын, Искəндəри ганлы мұһарибəлəрдэн чəкиндирмəјə наил олмуш əдалəтли бир һөкмдар кими чанландырдыр. Нүшабəнин бəтүн кəзəл мəзијјəтлэри Искəндəрлə сөһбəтиндэ даһа гəбарыг əкс олуңур. Нүшабə ону һэдəлэри Искəндəри хүсуси бир һөрмət, нəчиб, мəһрибан достлуғ һисси, бəјүк тəвəзəкарлыгла гаршылајыр.

Искəндəр гадынлара олан феодал-патриархал мүнəсибəтлэри унутуб: «Белə бачарыг сəһиби олан гадина мəлəклэр афəрин дєсə Јери вəр» — дејə онун əглинə əһсən едир.

Һеч тəсəдүфи дејил ки, сонралар Нүшабəнин өлкəsi тəһлүкə алтында олуб, өзү əсир алынаркən Искəндəр кəмəјə кəлиб ону азad едир.

Низами Кəнчəви Искəндəрини мұһафизкарлығыны тəнғид етмək үчүн Нүшабə, Рөвшəнək, Марија вə чинли кəзини симасында гадынларын мүсбət кəјфијјəтлэрини əкс етидрмəклə, Искəндəрин, елчə дə гадынлара мəнғи мүнəсибət бəслəјиб, онларын лəјəгəтлэрини дəрək едə билмəјэн мұһафизкарларын фикирларинин мəһəсизлығыны сүбүтə Јетирир.

Көвсəр ТАРВЕРДИЈЕВА,
филологија елмлэри намизэди.